

ДО ПИТАННЯ РОЗШИРЕННЯ ВИДІВ ПРИНЦИПІВ АГРАРНОГО ПРАВА

ON THE ISSUE OF EXPANDING THE KINDS OF PRINCIPLES OF AGRICULTURAL LAW

Долинська М.С., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівський державний університет внутрішніх справ

Дослідження присвячено актуальним питанням розвитку аграрного права в Україні. Аграрне право регулює різноманітний комплекс аграрних правовідносин. Метою дослідження є аналіз основних принципів аграрного права України, а також окреслення становлення нових принципів в правовому регулюванні агропромислового комплексу держави.

Автором стверджується, що принципи права ґрунтуються на сучасні відносини в державі, а також в певній мірі, прогресивні тенденції розвитку українського суспільства.

Досліджено найбільш поширені класифікації принципів аграрного права. Визначено поняття принципів аграрного права.

Принципи аграрного права – основоположні ідеї, думки, засади, а також положення, які відображені у нормативних та законодавчих актах держави або випливають із їх змісту, правової доктрини, а також відображають закономірності та особливості аграрного права, які формуються під впливом об'єктивних суспільних відносин і потреб суспільства.

Юридично закріпленими принципами проігнорують основні правові норми та інститути аграрного права.

Значущість принципів аграрного права полягає у тому, що вони можуть також застосовуватися як засіб подолання прогалів у аграрному праві України.

Застосування принципів права в Україні, в тому числі аграрного, повинно відбуватися у врахуванням багатьох чинників, серед яких важлива роль належить становленню та розвитку правової системи держави, що певним чином пов'язана не тільки з економікою, але й політикою та мораллю.

В Україні відбувається становлення нових принципів аграрного права – принципів екологізації та диджиталізації.

У перспективі, вищевказані принципи екологізації та диджиталізації займуть чільне місце серед основних принципів права, які будуть втілені в українському законодавстві.

Принципи аграрного права, як комплексної галузі права, спонукають до створення нових прогресивних аграрних нормативно-правових актів, в тому числі законодавчих.

Ключові слова: принципи аграрного права України, принцип екологізації, принцип диджиталізації.

The research deals with the topical issues of the development of agricultural law in Ukraine. Agricultural law regulates a variety of agrarian legal relations. The purpose of the research is to analyze the basic principles of agricultural law of Ukraine, as well as to distinguish new principles in the legal regulation of the agro-industrial complex of the State.

The author argues that principles of agricultural law generally reflect modern relations in the State, as well as to some extent, the progressive tendencies in the development of the Ukrainian society.

The most comprehensive classifications of principles of agricultural law are investigated. The concept of principles of agricultural law is defined.

Principles of agricultural law are fundamental ideas, conceptions, bases, as well as provisions, which are reflected in the normative and legislative acts of the State or derived from their content, legal doctrine; and they also reflect regularities and peculiarities of agricultural law that are formed under the influence of objective social relations and the needs of society.

The basic legal norms and institutions of agricultural law are imbued with legally established principles.

The significance of principles of agricultural law consists in their application as a means of overcoming the gaps in agricultural law of Ukraine.

Application of the principles of law in Ukraine, including agricultural one, should take into account many factors; and the important role belongs to the formation and development of a legal system of the State, which is connected not only with the economy but also with politics and morality.

In Ukraine, there is formation of new principles of agricultural law – principles of ecologization and digitalization.

In prospect, the above-mentioned principles of ecologization and digitalization will occupy an important place among the basic principles of law that are to be embodied in Ukrainian legislation.

The principles of agricultural law as a complex branch of law encourage the creation of new progressive agrarian normative and legal acts, including legislative ones.

Key words: principles of agricultural law of Ukraine, principle of ecologization, principal of digitalization.

Вступ. Аграрне право України не є застиглою матерією, а перебуває у постійному розвитку, тому відповідних змін зазнають принципи аграрного права, а також відбувається зародження та становлення нових принципів галузі права.

Принципи аграрного права відіграють значущу роль у процесі правового регулювання аграрних відносин в державі.

Однак, на сьогодні, залишається проблемою процес узгодження принципів аграрного права, зокрема тих, які закріплені у великій кількості законодавчих та нормативних актів різних галузей вітчизняного права.

Поняття принципів права розглядалося багатьма вченими, в тому числі українськими, насамперед, дослідниками теорії права, а також галузевих правових наук, в тому числі аграрного права.

На нашу думку, слід виокремити праці С. Алексєєва, Г. Бистрова, Я. Гасцької-Колоділо, М. Козиря, А. Колодія,

Н. Ільків, О. Погрібного, А. Статівки, Н. Титової, В. Уркевича, В. Янчука, В. Ярмоленка та інших.

Варто вказати, що основні дослідження принципів аграрного права відображено у підручниках та посібниках з аграрного права, та не достатньо дослідженими залишаються нові, а також «зароджувані» принципи аграрного права.

Метою дослідження є аналіз основних принципів аграрного права України, а також окреслення становлення нових принципів в правовому регулюванні агропромислового комплексу держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під поняттям «принципів» науковці, за звичай, розуміють: аксіому, вираз необхідності чи закону явищ, відповідний пункт пояснення, внутрішнє переконання людини, керівну ідею, одну із логічних функцій закону, основну ланку будь-якого поняття, основоположне теоретичне значення, передумову знання, першооснову, підставу, погляд на речі, постулат, центральне поняття інше [1, с. 117].

Принципи права мають безпосередній зв'язок з переважно більшістю стрижневих загальнотеоретичних питань, як-то: сутність права, норма права, юридичний акт, правова система, правове регулювання тощо. Принципи права пов'язують право з політикою, економікою, мораллю, забезпечують єдність різних правових процесів, форм, теорій, ідей і концепцій, понятійно-категоріальних рядів [2, с. 3; 3].

Ми погоджуємося з думкою А. Колодія, який стверджує, що принципи права можуть виникати стихійно - відповідно до емпіричного досвіду або сформулюватися свідомо та на «рівні теоретичних концепцій. Тобто вони у такому випадку «набувають характеру наукових принципів» [2, с. 16].

Принципи не лише визначають зміст відповідної галузі права, але є також тим рушійним саморегульним елементом, що зумовлює розвиток галузі права. Для комплексних галузей права, принципи права є суб'єктивним чинником, що засвідчує роль держави у регулюванні відповідних суспільних відносин, мають особливе значення. Вони є тією вирішальною кваліфікаційною ознакою, що дає змогу виокремити відповідну галузь права [4, с. 35].

Так, принципи аграрного права, яка комплексної галузі права, спонукають до створення аграрних нормативно-правових актів, в тому числі законодавчих.

Ми погоджуємося з тим, що неврахування основоположних засад, які визначені принципами аграрного права, обов'язково призведе до неповного охоплення новоствореним нормативно-правовим актом специфіки аграрних відносин, які він покликаний врегулювати, і як наслідок, до його слабкої дієвості. Також існування принципів аграрного права дає змогу застосовувати аналогію права при аграрних відносинах, які не врегульовані жодним із чинних аграрних нормативно-правових актів. Дійсно, регламентація таких відносин здійснюється саме за допомогою принципів аграрного права [5, с. 55-56].

Вважаємо в певній мірі слушною позицію В. Єрмоленка, який вважає принципи права навіть нетрадиційним джерелом права, та яке є породженням юридичної доктрини [6, с. 40].

Однак, аграрне право, крім загальних та міжгалузевих принципів права, також характеризується власними специфічними принципами, які відображають його об'єктивний характер, що відповідає рівню розвитку суспільних відносин у цій сфері.

Існують різні класифікації принципів аграрного права.

Ми погоджуємося з думкою М. Чабаненко, що єдиної точки зору щодо переліку та змісту галузевих принципів аграрного права на сьогодні так і не склалося. Науковці наводять їх різну кількість (від 4-х до 20-ти), зважаючи на що питання щодо принципів аграрного права залишається фактично не вирішеним. Однак, на думку автора, окрім з наведених «принципів аграрного права» скоріше є певними напрямками розвитку аграрних відносин чи законодавства (як-то, наприклад, сприяння розвитку інфраструктури аграрного ринка, вдосконалення аграрного законодавства та ін.), а інші ж є не суто галузевими аграрно-правовими принципами, а принципами міжгалузевими чи принципами інших галузей права (наприклад, рівність учасників правових відносин, свобода підприємництва і добровільність обрання форм та напрямків господарської діяльності, демократизація системи управління, господарська самостійність та відповідальність суб'єктів, тощо) [7, с. 125-126].

Аналізуючи праці науковців, в тому числі дослідників аграрного права, а також діюче аграрне законодавство, зокрема норми Конституції України, приходимо до висновку про те, що огульно принципи аграрного права можна поділити на три великі групи.

До першої групи принципів аграрного права відносяться основні принципи діючого українського законодав-

ства, які повинні також «неухильно» використовуватися у аграрному праві.

До таких загальних принципів відносяться:

а) принцип верховенства права;

б) принцип невтручання держави в аграрно-господарську діяльність суб'єктів, які займаються виробництвом, переробкою та реалізацією аграрної продукції;

3) принцип всебічної охорони прав власності.

По-друге, це комплексні міжгалузеві принципи аграрного права, які також використовуються в інших галузях права.

До таких міжгалузевих принципів, на нашу думку, відносяться:

а) принцип плюралізму та рівності форм власності та організаційно-правових форм підприємництва, в тому числі учасників аграрних правовідносин;

б) право добровільного вибору фізичними та юридичними особами форм трудової та господарської діяльності в агропромисловому комплексі держави;

в) принцип гарантій свободи аграрного підприємництва;

г) принцип законності, тобто відповідальності аграрних суб'єктів за правопорушення,

д) принцип гарантованості захисту прав аграрних суб'єктів.

Основну групу принципів аграрного права становлять галузеві, властиві тільки аграрному праву, принципи.

До галузевих принципів аграрного права, на нашу думку, належать:

а) принцип забезпечення продовольчої безпеки держави,

б) принцип пріоритетності сільського господарства в системі всіх інших галузей народного господарства,

в) принцип невтручання державних органів у виробничу та господарську діяльність аграрних суб'єктів, зокрема товаровиробників,

г) принцип врахування специфіки та особливостей аграрного, зокрема сільськогосподарського виробництва,

д) принцип пріоритетності соціального розвитку села,

е) принцип органічного зв'язку трудової діяльності з природно-кліматичними умовами аграрного підприємництва,

є) принцип стабільної державної підтримки сільськогосподарського товаровиробника,

ж) принцип екологічної спрямованості аграрного виробництва та ін.

До специфічних принципів аграрного права науковці, серед яких В. Єрмоленко, виділяють ще такі принципи аграрного права:

1. запозичення позитивного досвіду зарубіжних країн щодо правового впорядкування аграрних відносин,

2. постійне вдосконалення механізму правового регулювання аграрних відносин,

3. забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства

5. принцип забезпеченості потреб населення та промисловості безпечною та якісною сільськогосподарською сировиною [6, с. 55-62].

Варто вказати, що вищевказаний перелік принципів не може бути вичерпним.

Ми погоджуємося з думкою більшості вчених, в тому числі М. Чабаненко, що не всі принципи аграрного права мають належне закріплення у нормативних актах. Дійсно, окрім принципів аграрного права є закріпленими в інших джерелах аграрного права [8, с. 114].

Заслугує на увагу позиція В. Уркевича про те, що в аграрному законодавстві відсутні норми, які би вказували на принципи аграрного права. Тобто принципи аграрного права виводяться зі змісту аграрно-правових норм, а окремі з них являються результатом розвитку-аграрно-правової доктрини [9, с. 119-120].

Ми погоджуємося з думкою О. Скакун, що принципи права можуть бути також прямо сформульованими в законодавчих актах, виникати із загального змісту таких актів, зумовлювати тим самим напрями правотворчої, правозастосовної та іншої юридичної діяльності [10, с. 258].

Окрему увагу варто приділити новому принципу аграрного права - принципу екологічної спрямованості аграрного виробництва або як його ще називає Н. Кравець принцип «екологізації аграрного виробництва» [11,12].

Зауважимо, що при провадженні аграрної діяльності на сільськогосподарських землях, аграрні виробники повинні, в першу чергу, дотримуватися основних засад (принципів) землекористання, які встановлено законодавцем у статті 5 Земельного кодексу України.

В. Уркевич, серед галузевих принципів аграрного права окрему важливу роль відводить принципу екологізації аграрних відносин. Дійсно, при здійсненні сільськогосподарської діяльності аграрні суб'єкти мають чітко додержуватися екологічні вимоги щодо використання земель сільськогосподарського призначення та інших природних ресурсів, вплив на них має бути мінімальним, а заподіяна шкода підлягає відшкодуванню. Аграрними суб'єктами повинні вживатися заходи щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану довкілля при виробництві сільськогосподарської продукції. Додержання принципу екологізації аграрних відносин є особливо важливим при виробництві сільськогосподарської продукції для окремих категорій населення (наприклад, дітей), а також при виробництві органічної сільськогосподарської продукції й для розвитку органічного сільського господарства в Україні в цілому [13, с. 124].

Ми також поділяємо вищевказану думку В. Уркевича.

Іншої думки притримується Н. Кравець, яка вважає вищевказаний принцип – принципом екологізації аграрного виробництва, а не аграрних відносин. На думку автора, аграрні відносини є категорією більш широкою, не всі вони зводяться до аграрного виробництва цілому [11, 12].

Дещо подібної думки притримується дослідниця О. Настіна, яка стверджує про існування нового принципу аграрного права – принципу екологізації виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств [14, с. 109].

Ми вважаємо, що Н. Кравець так О. Настіна не в повній мірі вказали на використання принципу екологізації в агропромисловому комплексі держави, оскільки аграрні правовідносини не закінчуються виробництвом продукції аграрної.

Аграрні правовідносини і надалі функціонують, оскільки, частина сільськогосподарської продукції напряму реалізується споживачам такої продукції (у першу чергу рослинної та тваринної – як продукти харчування), а інша – відправляється на переробку та як сировинна база використовується у інших галузях народного господарства України, а також експортується за кордон.

На таких стадіях також повинні дотримуватися екологічні нормативи, оскільки вони надзвичайно важливі, в першу чергу, для збереження здоров'я нації, та збереження навколишнього природного середовища.

Аналізуючи норми сучасного українського законодавства вбачається, що по аналогії із законодавством інших європейських держав, в Україні відбувається «процес екологізації», відповідно до якого правові норми різних галузей права наповнюються «екологічним змістом». Це зокрема стосується норм, які застосовують аграрні суб'єкти у господарській діяльності на сільськогосподарських землях.

Розглядаючи праці науковців, щодо питань екологізації у агропромисловому комплексі держави та діюче українське законодавство, на нашу думку, варто вести мову про встановлення нового комплексного міжгалузевого принципу аграрного права – принципу екологізації.

Українські вчені, в тому числі В. Єрмоленко, стверджують, що новим принципом аграрного права є принцип забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства [5, с. 59-60]. Також науковці стверджують, що нажалі цей принцип «не одержав належного впровадження» в систему чинного аграрного законодавства.

Однак, ми не підтримуємо вищевказану позицію, оскільки протягом останніх років швидкими темпами набуває розповсюдження диджиталізації українського суспільства, в тому числі поширення різноманітних державних електронних послуг.

Цьому сприяє, зокрема, Концепція розвитку електронних послуг в Україні, згідно якої забезпечується впровадження надання пріоритетних послуг в електронній формі.

Термін диджиталізація має англійське коріння та походить від слова «digitalization» та перекладається буквально «цифрування».

Диджиталізація світового ринку продовольства дійшла також і до теренів України.

Цьому процесу в останній час, також сприяло поширення небезпечної хвороби - коронавірусу COVID 19 як у світі, так і в Україні.

Процес автоматизації сільськогосподарського виробництва вже давно впровадженні як у виробничу, так і управлінську діяльність агропромислових підприємств, не тільки по вирощуванню, але й по переробленню та реалізації сільськогосподарської товарної продукції.

В останній час відбулося розширення диджиталізації у АПК, зокрема, це стосується в першу чергу логістичного бізнесу та ритейлу (розподілу продовольчих товарів). Аналізуючи статистичні дані мешканців розвинутих країн світу щодо придбання покупцями продуктів харчування за допомогою електронних гаджетів, Р. Сімонов приходить до висновку про щорічне зростання їхньої кількості [1, с. 16-17].

Тому продаж аграрними товаровиробниками України безпосередньо вирощеної ними сільськогосподарської продукції, в тому числі, через роздрібні мережі, у теперішній час важко переоцінити.

Як свідчить практика диджиталізації світового ринку продуктів харчувань набуває все більшого розвитку і в перспективі «приведе до виникнення постприродного світу, де застосовують цифрові технології», тобто до створення так званих «індустріальних ферм».

Диджиталізація стосується також процесів створення та припинення діяльності аграрних суб'єктів, в тому числі в частині їхньої реєстрації, подачі звітів до органів фіскальної служби та інше.

На нашу думку, відбувається генеза (створення) нового комплексного міжгалузевого принципу аграрного права – принципу диджиталізації, який у своєму розвитку пройде шлях – аж до визнання його основним принципом українського права та вбачається, що у майбутньому, він буде закріплений на законодавчому рівні.

Висновки. Принципи права огульно відображають сучасні відносини в державі, а також в певній мірі, прогресивні тенденції розвитку українського суспільства.

Принципи аграрного права – основоположні ідеї, думки, засади, а також положення, які відображені у нормативних та законодавчих актах держави або впливають із їх змісту, правової доктрини, а також відображають закономірності та особливості аграрного права, які формуються під впливом об'єктивних суспільних відносин і потреб суспільства.

Принципи загалом, в тому числі принципи аграрного права, знаходяться у постійному русі, оскільки це відбувається по багатьох причинах. Зокрема, такими причинами стають зміни в суспільстві та державі, в тому числі по відношенню до завдань, які ставляться перед агропромисловим комплексом.

Юридично закріпленими принципами проїняті основні правові норми та інститути аграрного права.

Значущість принципів аграрного права полягає у тому, що вони можуть також, застосовуватися як засіб подолання прогалин у аграрному праві.

Застосування принципів права в Україні, в тому аграрного, повинно відбуватися у врахуванням багатьох чинників, серед яких важлива роль належить становленню та розвитку правової системи держави, що певним чином пов'язана не тільки з економікою, але й політикою та мораллю.

В Україні відбувається становлення нових принципів аграрного права – принципів екологізації та диджиталізації.

У перспективі, вищевказані принципи екологізації та диджиталізації займуть чільне місце серед основних принципів права, які будуть втілені в українському законодавстві.

Принципи аграрного права, яка комплексної галузі права, спонукають до створення нових прогресивних аграрних нормативно-правових актів, в тому числі законодавчих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільєва Н. В. Принципи нотаріальної діяльності в Україні. *Вісник Одеського національного університету НУ ім. І. І. Мечнікова. Правознавство*. 2014. Вип. 1 (22). Т. 19. С.116-122.
2. Колодій А. М. Принципи права України: монографія. К.: Юрінком Інтер, 1998. 206 с.
3. Погребняк С. Втілення принципів права в юридичних актах. *Вісник Академії правових наук*. 2006. № 2(45). С. 21-32.
4. Гаєцька-Колотило Я. З., Ільків Н. В. Аграрне право України: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 548 с.
5. Аграрне право України : підручник / за заг. ред. В. М. Єрмоленка. К. : Юрінком Інтер, 2010. 608 с.
6. Єрмоленко В. М. Нетрадиційні джерела сучасного аграрного права. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право»*. К., 2012. Вип. 173. Ч. 3. С. 36-41.
7. Чабаненко М.М. Системно-функціональна характеристика принципів аграрного права. *Науковий вісник Дніпропетровського університету внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 124-130.
8. Чабаненко М.М. Поняття принципів аграрного права. *Науковий вісник Дніпропетровського університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 110-116.
9. Уркевич В. Ю. Теоретичні проблеми правового регулювання аграрних відносин. *Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: монографія*/ за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. Х.: Право, 2012. С. 105-153.
10. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: енциклопедичний курс: підручник. Х.: Еспада, 2006.
11. Кравець Н. В. До питання про правове закріплення принципу екологізації аграрного виробництва. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2013. Вип. 182. Ч. 2. С. 39-47.
12. Кравець Н. В. Щодо поняття та змісту принципу екологізації аграрного виробництва як принципу аграрного права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету . Сер.: Юриспруденція*. 2013. 6-1. Том 2. С. 127-130.
13. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення : монограф. / за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. Х. : Право, 2012. 448 с.
14. Настіна О. І. До проблеми екологізації аграрного прав. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна : матер. Всеукр. круглого столу (25 травня 2012 р.)* : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. К. : Вид. центр НУБіП України, 2012. С. 108-111.
14. Сімонов Р. В. Диджиталізація світового ринку продовольчих товарів. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2017. Вип. 4(60). С. 15-20.